

ΚΛΥΤΑΙΜΗΣΤΡΑ

ΟΥΧΙ

ΚΛΥΤΑΙΜΝΗΣΤΡΑ

ΥΠΟ

ΠΕΤΡΟΥ Ν. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

Δ. Φ.

(Ανατύπώσεις ἐκ τοῦ «Ἡμερολογ. Ἀνατολῆς» τοῦ 1886.)

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ.

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Ι. ΠΑΛΛΑΜΑΡΗ,

Μεγάλη ὁδὸς τοῦ Πέραν, ἀριθ. 403.

1885.

1266.

ΚΛΥΤΑΙΜΗΣΤΡΑ

ΟΥΧΙ

ΚΛΥΤΑΙΜΝΗΣΤΡΑ

ΥΠΟ

ΠΕΤΡΟΥ Ν. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

Δ. Φ.

(Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ «Ἡμερολογ. Ἀνατολῆς» τοῦ 1886.)

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ.

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Ι. ΠΑΛΛΑΜΑΡΗ,

Μεγάλη ὁδὸς τοῦ Πέραν, ἀριθ. 403.

1885.

ΚΑΙ ΠΑΛΙΝ ΠΕΡΙ ΚΛΥΤΑΙΜ(Ν)ΗΣΤΡΑΣ.

I.

Δημιουργήσας πρὸ δύο ἐτῶν ἐκ θαυμαστῆς τύχης ζήτημα περὶ τοῦ ὀνόματος τῆς γυναικὸς τοῦ Ἀγαμέμνονος οὐδέποτε ἤλπιζον ὅτι ἐντὸς βραχυτάτου χρόνου ἔμελλε καὶ νὰ λυθῇ, βεβαιουμένου ὅτι ἡ ἔνδοξος γυνὴ ὠνομάζετο ἄλλως ἢ ὅπως πάντες ἀπὸ τῶν πρώτων τῆς παιδικῆς ἡλικίας ἐτῶν συνειθίσαμεν νὰ ὀνομάζωμεν αὐτὴν ἐν τῷ σχολείῳ καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ. Ἀπὸ αἰώνων, τίς οἶδε πόσων, ἐπεκράτει ἡ κλησίς Κ λ υ τ α ι μ ν ῆ σ τ ρ α, μέχρις οὗ τύχη «θαυμάσαι ἀξία», κατὰ Σοφοκλέα εἰπεῖν, προὔξενήσέ μοι τὸν φόβον μὴ «ἡ γυνὴ τοῦ Ἀγαμέμνονος πρὸ αἰώνων πολλῶν ἀποβαλοῦσα βία καὶ βασιλείαν καὶ ζωὴν καὶ ἄλλα ἀγαθὰ ὀφείλῃ νῦν, μετὰ τρεῖς ἐτῶν χιλιάδας, νὰ ἀποβάλῃ καὶ ἐν γράμμα μένουσα Κ λ υ τ α ι μ ῆ σ τ ρ α». Ὁ φόβος μου ἔκτοτε μετεβλήθη εἰς πίστιν, ἐν τοῖς ἐπομένοις δὲ ἐπιχειρῶ νὰ πείσω καὶ ἐκείνους τοὺς ἀναγνώστας ὅσοι δὲν ἔχουσιν ἐκ προοιμίων ἀπόφασιν νὰ μὴ πεισθῶσιν.

II.

Τὴν πρώτην ἀφορμὴν εἰς τὸ ζήτημα ἔδωκεν ἡ λαμπρὰ Λαυρεντιακὴ βιβλιοθήκη ἐν Φλωρεντίᾳ ἔνθα πρὸ τριῶν ἐτῶν διέτριβον

χάριν τῆς ὑγείας. Ὁδοῦ πᾶρεργον ἀνεγίνωσκον καὶ ἄλλα μὲν χειρόγραφα μάλιστα δὲ τὸ πολύτιμον καὶ ἀρχαιότατον τοῦ Σοφοκλέους τὸ ἀποκείμενον ἐν τῷ 32ῳ ἀναλογεῖω ὑπ' ἀρ. 9 (Plut. XXXII, 9) καὶ ὑπὸ τῶν ἐκδοτῶν διὰ τοῦ LA ἢ διὰ μόνου τοῦ L (=Laurentianus) συνήθως σημαινόμενον· περιγράφεται ὁ κῶδιξ διὰ μακρῶν μὲν ἀλλ' ἀνεπαρκῶς καὶ οὐχὶ μετὰ τῆς δεούσης ἀκριθείας ὑπὸ τοῦ Bandini ἐν σελ. 131-134 τοῦ δευτέρου τόμου τοῦ καταλόγου τῶν Ἑλληνικῶν χειρογράφων, ἀνήγει δὲ εἰς τὸν ἐνδέκατον αἰῶνα, εἰ καὶ ὁ πολὺς Cobet ἐν τῷ βιβλίῳ τῷ ἐπιγραφομένῳ «de arte interpr.» ἐν σελ. 103 ἀνάγει αὐτὸν εἰς τὸν δέκατον· ἔχει 264 φύλλα ὧν τὰ τελευταῖα 146 φέρουσι γεγραμμένα τὰ δράματα τοῦ Αἰσχύλου καὶ τὰ Ἀργοναυτικά Ἀπολλωνίου τοῦ Ῥοδίου.

Ἰδὼν εὐθὺς κατὰ τῶν πρώτων φύλλων τὴν ἀνάγνωσιν ὅτι τὸ χειρόγραφον κακῶς εἶχον ἀναγνώσῃ οἱ μέχρι τοῦ χρόνου ἐκείνου ἐκδότης Elmsley (1820), Wolff, Dübner (1858) καὶ Campbell (1879) ἐπεχείρησα νὰ συντάξω νέαν ἀκριθεῖ αὐτοῦ ἀντιβολὴν ἐν τῷ κειμένῳ τῶν δραμάτων καὶ ἐν τῷ τῶν ἀρχαίων σχολίων τῶν προσγεγραμμένων ἐν ταῖς ῥαῖς (marginalia)· τίς ἠδύνατο λ.χ. νὰ φαντασθῇ ὅτι ἐν Αἴαντ. στ. 178 ὁ L δὲν ἔχει ἐλ α φ Η β ο λ ί α ι ς, ἀλλ', ὡς ὁ Dindorff εἶχεν ἀποκαταστήσῃ κατ' εἰκασίαν, ἐλ α φ Α β ο λ ί α ι ς καὶ ἐν στ. 1098 οὐχὶ τὸν ἄνδρ', ὡς πάντες οἱ ἐκδότης παραδίδουσιν, ἀλλὰ τόνδ' ἄνδρ' (πρβλ. στ. 1047 τόνδε τὸν νεκρόν, 1061, 1090, 1103, 1109, 1126, 1128, 1140, 1169, 1176, 1185, 1280, 1319, 1332 τὸν ἄνδρα τόνδε, 1355, 1378, 1385.) καὶ ἐν στ. 1109 οὐχὶ ἐς ταφὰς ἀλλ' εἰς ταφάς;

Μεῖζονα καὶ πλείονα ἦσαν τὰ κακὰ τῶν ἐκδοτῶν ἀναγνώσματα ἐν τοῖς σχολίοις ἅτινα μετὰ τὸν Dübner οὐδεὶς ἄλλος εἶχεν ἐκ νέου ἀντιβάλῃ, περὶ αὐτῶν δὲ καὶ ἔγραψα διὰ μακρῶν ἐν τῇ πραγματείᾳ τῇ ἐπιγραφομένῃ «codex Laurentianus von Sophokles und eine neue Kollation im Scholientexte» τῇ καταχωρισθείσῃ ἐν σελ. 403—440 τοῦ 13ου ἀναπληρωτικοῦ τόμου τῶν «χρονικῶν τῆς κλασικῆς φιλολογίας» (Supplementband der Jahrbücher für classische Philologie) τῆς Λιψίας καὶ ἀνατυπωθείσῃ καὶ ἐν ἰδίῳ τεύχει (besonderer Abdruck). Ἡ ἀνάγνωσις

καὶ ἀντιβολὴ τοῦ ἐξ 118 φύλλων συγκειμένου χειρογράφου τοῦ Σοφοκλέους εἶχε προχωρήσῃ μέχρι τοῦ φύλλου 97α ὅτε ἐν φ. 97β ἐνέτυχον τῷ εἰς Οἶδ. ἐπὶ Κολ. στ. 71 σχολίῳ τῷδε: «ἢ καταρ-
τύσων μῶλοι: παρσχευάσων, εὐτρεπίσων. Ὅμηρος ἤρτύναντο
δ' ἐρετμὰ (δ 782) καὶ Κλυταιμνήστρα δόλον ἤρτυε
(λ 439)», ἐπιστήσας δὲ μᾶλλον τὴν προσοχὴν εὗρον ὅτι ὁ κώδιξ
εἶχε Κλυταιμνήστρα. Περιεργία τῆς στιγμῆς ἐκείνης προσγε-
νομένη μοι ἐξ ὑπονοίας, ἥς τὴν ἀρχὴν καὶ αἰτίαν οὐδ' ἐγὼ ἐνθυ-
μοῦμαι πλέον, μὲ ἐκίνησε νὰ ἀνεύρω καὶ ἐν τοῖς προαναγνωσθεῖσιν
96 φύλλοις τὰ χωρία πάντα ἐν οἷς φέρεται τὸ ὄνομα, ἀνευρὼν
δὲ καὶ ἐπαναγνοὺς αὐτὰ εὗρον ὅτι πανταχοῦ τοῦ κώδικος κεῖται
γεγραμμένον Κλυταιμνήστρα. Ἴδου τὰ χωρία κατὰ τὴν ἐν τῷ
χειρογράφῳ τάξιν:

Φύλλ.	18α.	Ἡλέκτρ. σχ.	εἰς στ.	95.	(Elmsl. ἐκδ. σελ. 313)	δίς.
»	19α.	»	»	206.	(» »	318).
»	19β.	»	»	213.	(» »	»).
»	20α.	»	»	300.	(» »	322).
»	20β.	»	»	312.	(» »	»).
»	21β.	»	»	411.	(» »	325).
»	»	»	»	445.	(» »	326).
»	22α.	»	»	493.	(» »	328)δίς.
»	»	»	»	495.	(» »	»).
»	22β.	»	»	539.	(» »	329).
»	23β.	»	»	610.	(» »	331).
»	»	»	»	622.	(» »	»).
»	28α.	»	»	1058.	(» »	343)δίς.
»	»	»	»	1065.	(» »	»).
»	»	»	»	1069.	(» »	»).
»	»	»	»	1070.	(» »	»).
»	28β.	»	»	1080.	(» »	344).
»	29α.	»	»	1146.	(» »	345).
»	29β.	»	»	1178.	(» »	346).
»	30α.	»	»	1239.	(» »	»).
»	»	»	»	1243.	(» »	»).
»	31β.	»	»	1384.	(» »	349)δίς.

Φύλλ.	316.	Ἡλέκτρ.	σχ.	εἰς	στ.	1389.	(Elmsl. ἐκδ. σελ.	349).
»	32α.	»	»	»	»	1404.	(» »	350).
»	»	»	»	»	»	1428.	(» »	»).
»	»	»	»	»	»	1434.	(» »	»).
»	326.	»	»	»	»	1458.	(» »	351).
»	72α.	Τραχ.	»	»	»	639.	(» »	174).
»	976.	Οἶδ.	Κολ	»	»	71.	(» »	45).

Ἐν τῷ κειμένῳ τῶν δραμμάτων αὐτῶν τὸ ὄνομα ἀπαντᾷ μόνον δις, ἐν Ἡλέκτρ. στ. 1368 καὶ 1473.

Μνημονεύσας ἐν τῇ ἀντιβολῇ ἐν σελ. 435 — 436 τὸ πρᾶγμα παρατήρουν ὅτι πρὸς ἐξακριβώσιν αὐτοῦ ἀνάγκη ἐπιμελοῦς τῶν χειρογράφων ἐρεύνης καὶ παρέθετον χωρίον τι τοῦ μεγάλου ἐτυμολογικοῦ, περὶ οὗ κατωτέρω, παραθέλλων καὶ τὰ ὀνόματα Κλυτομήδης, Κλυτομήστωρ (Πολυμήστωρ)· τὴν περαιτέρω ζήτησιν ἀνέβαλλον εἰς δευτέρας φροντίδας.

Εἶνε ἡ γραφή Κλυταιμήστρα ἐν τῷ Σοφοκλείῳ κώδικι σφάλμα τοῦ ἀντιγραφέως ἢ ἔχει λόγον τινὰ καὶ τίνα;

Ὅτι δὲν δύναται εἰς ἀπλὴν τύχην νὰ ἀποδοθῇ, μάρτυς ὁ μέγας ἀριθμὸς τῶν χωρίων (33 τῶν σχολίων καὶ 2 τῶν δραμμάτων) ἐν οἷς ἀπαντᾷ. Εἰς τὰ 35 ταῦτα χωρία ὡς ἐπίκουροι προσήλθον νῦν 37 ἄλλα ἐκ τοῦ κειμένου τῶν δραμμάτων τοῦ Αἰσχύλου καὶ τῶν εἰς αὐτὰ σχολίων, ὅπως ἐξεδόθησαν πρὸ ὀλίγου ὑπὸ τοῦ ἐπιφανοῦς φιλόλογου N. Wecklein. Τὴν νέαν ἀντιβολὴν τοῦ ἐν τῷ L Αἰσχυλείου κειμένου συνέταξεν ὁ γνωστὸς ἐν Φλωρεντίᾳ παλαιογράφος Ἰερώνυμος Vitelli χάριν τῆς ἐκδόσεως τοῦ Wecklein τῆς ἐπιγραφομένης: «Aeschyli fabulae cum lectionibus et scholiis codicis Medicei... ab H. Vitelli denuo collatis, Berolini 1885» (ἐν δυσὶ τόμοις). Ἰδοὺ τὰ 37 χωρία:

Αἰσχύλ. Ἀγαμέμν. στ. 84, 270, 276, 590. Χοηφόρ. 881. Εὐμεν. 116.

Υπόθ. Ἀγαμέμν. πεντάκις. Εὐμενίδ. ἅπαξ.

Σχόλ. εἰς Ἀγαμ. στ. 31, 1098, 1105. Χοηφόρ. 22, 35, 82, 303, 383, 417, 439 (δις), 459, 462, 541, 598, 621, 632, 828, 834, 877, 954. Εὐμεν. 94, 104, 362, 641.

Ὁ Wecklein ἀναγνοῦς ὅσα περὶ τοῦ ὀνόματος εἶχον γράψῃ ἐν

τῇ «Νέα Ἡμέρα» τῆς Τεργέστης ἐν ἀρ. 487 τῆς 12ης Ἀπριλ. 1884 ἐδημοσίευσεν ἐν τῷ «προσαρτήματι» (Beilage) τῆς Βερολινείου «φιλολογικῆς ἐφημερίδος» (Philologische Wochenschrift) ἐν ἀρ. 31 καὶ 32 τῆς 2ας Αὐγούστου 1884 δῆλωσιν ἐν ᾗ ἀποδέχεται μετὰ χαρᾶς τὰ ἐμὰ πορίσματα ὁμολογῶν ὅτι τὴν γραφὴν Κλυταιμῆστραν εἶχε φυλάξῃ ἐν τῷ κειμένῳ τοῦ Αἰσχύλου διὰ τὸν λόγον ὅτι πανταχοῦ τοῦ κώδικος φέρεται οὕτω τὸ ὄνομα γεγραμμένον, τ. ἔ. ἄνευ τοῦ ν.

Ἡ γραφὴ κατὰ ταῦτα δὲν εἶνε δυνατόν νὰ ὑποληφθῇ ὡς ἀπλοῦν σύμπτωμα ἢ σφάλμα τοῦ ἀντιγραφέως τοῦ κώδικος οὗ 72 χωρία φέρουσι Κλυταιμῆστρα· ὅτι δὲ οὐδὲ ἰδιοτροπία τις παράδοξος εἶνε θὰ μαρτυρήσῃσι τὰ ἐξῆς.

Πῶς ἐτυμολογοῦσιν οἱ καθ' ἡμᾶς φιλόλογοι τὸ ὄνομα κατὰ τὴν μέχρι τοῦδε κρατοῦσαν ἐκφορὰν Κλυταιμῆστρα; Ὁ ἡμέτερος Γ. Ν. Τσερέπης ἐν τῷ βιβλίῳ αὐτοῦ τῷ ἐπιγραφομένῳ «τὰ σύνθετα τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης» ἐν σελ. 91ῃ γράφει τάδε: «Κλυταιμῆστρη δὲ ἢ παράγουσιν ἐκ τοῦ κλυταίος ἐπιθέτου, ὅπερ ὅμως δὲν ὑπάρχει, κατὰ τὸ κραταί-λεως, κραταί-πεδον κ.τ.λ. (τῆς Δ' κλάσεως) ἢ θεωροῦσι τὸ κλυταί- αὐτοῦ τοπικὴν πτώσιν ἐπιρρηματικῶς ἐκλαμβανομένην κατὰ τὸ μεσαι-(πόλιος), πρβ. καὶ δημοσίᾳ, ἐτέρῃ, ἡσυχῇ (ἡσυχαί-τερος), ἰδίᾳ (ἰδιαί-τερος), καινῇ, λάθρῃ, πεζῇ. Ἡ πρώτη ἐρμηνεία τοῦ Pott, ἡ δευτέρα Weissenborn (σελ. 7) [«die Zusammensetzung der Nomina und der Compositions vocal bei Homer», Mühlhausen 1870]. Εἰς τὴν τελευταίαν κάπως κλίνει καὶ ὁ Rödiger (σελ. 83) [«de priorum membrorum in nominibus graecis compositis conformatione finali commentatio», Lipsiae 1866]. Ἡμεῖς ἐκ τοῦ κλυταίος τοῦ Pott δυνάμεθα κάλλιον νὰ ἐξηγήσωμεν τὸ ὄνομα = ἡ ἔχουσα κλυταῖον = κλυτὸν μνηστῆρα, ἀλλὰ τὴν ἐπιρρηματικὴν σημασίαν τοῦ κλυταί- κατὰ Weissenborn, ἂν μὴ τὸ δεύτερον συνθετικὸν ἐκληφθῇ ῥηματικόν, ὅπερ δύσκολον, δὲν δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν (πρβ. καὶ Fedde σελ. 19 [«ueber Wortzusammensetzung in Homer», Breslau 1871] καὶ Clemm de compositis σημ. 212). Καὶ ὁ Clemm (Stud. VII, 31) ἐκ τοῦ κλυταίος κατὰ τὴν τετάρτην κλάσιν

παράγει αὐτό, ἂν καὶ τὸ ὄνομα κατ' αὐτὸν εἶνε ἀκόμῃ σκοτεινόν. Ὁ δὲ Zacher (39) [«de prioris nominum compositorum graecorum partis formatione», Halis Saxonum 1873] λέγει ὅτι οὐδὲν σαφές ἐστὶν αὐτῷ περὶ τῆς λέξεως».

Εἰς τοῦ Τσερέπη τὰ σημειώματα ταῦτα προστεθείσθω ὅτι ὁ Seiler ἐν τῇ ἐβδόμῃ ἐκδόσει τοῦ Ὀμηρικοῦ αὐτοῦ λεξικοῦ ἐν σελ. 358 ὑποσημειοῦται: «man deutet (=ἐρμηνεύουσι) κλυτὴ μνήστρια, vgl. Savelsb. Dig. p. 21».

Τῷ βιβλίῳ τοῦ Savelsberg δὲν ἐνέτυχον, ἀγνοῶ δὲ ἂν καὶ ἄλλος τις ἔγραψε περὶ τῆς Κλυταιμνήστρας· δῆλον ὅμως ὅτι πάντες οἱ ἐτυμολογήσαντες ἔλαβον, τὸ δὴ λεγόμενον, τὴν Νεφέλην ἀντὶ τῆς Ἥρας κατ' οὐδὲν αὐτοὶ τοῦ πάλαι Ἰξίονος εὐτυχέστεροι· δύο μόνοι, ὁ Clemm καὶ ὁ Zacher ὁμολογοῦσιν ὅτι οὐδὲν σαφές αὐτοῖς περὶ τῆς λέξεως, ἢ δ' ὁμολογία αὕτη εἶνε τὸ μόνον ἄξιον λόγου ἐν τοῖς παρατεθείσι, διότι ἡ γυνὴ δὲν ὠνομάζετο Κλυταιμνήστρα ἀλλὰ Κλυταιμήστρα.

Τί δὲ νομίζουσιν οἱ ἀρχαῖοι γραμματικοὶ περὶ τοῦ ὀνόματος;

Ἄπορον πῶς τοσοῦτοι νεώτεροι γράψαντες περὶ αὐτοῦ παρεῖδον τὸ χωρίον τοῦ μεγάλου ἐτυμολογικοῦ ἐν σελ. 521,18: «Κλυταιμνήστρα: παρὰ τὸ κλυτόν, ὃ σημαίνει τὸ ἐνδοξόν, καὶ τὸ μῆδω τὸ φροντίζω γίνεται Κλυτομήστρα τουτέστιν ἡ ἐνδοξα φροντίζουσα, τροπῇ τοῦ ο εἰς α καὶ προσθέσει τοῦ ι γίνεται Κλυταιμνήστρα» (πρβλ. 461,30). Κατὰ ταῦτα ἡ λέξις εἶνε Κλυταιμήστρα καὶ οὐχὶ Κλυταιμνήστρα· ἀλλὰ πῶς ὁ γραμματικὸς γράφει Κλυταιμνήστρα; ἐγὼ φοβοῦμαι ὅτι ὁ κωδῆξ τοῦ μεγάλου ἐτυμολογικοῦ ἐν τε τῷ παρατεθέντι ἐτυμολογήματι καὶ ἐν τῷ λήμματι ἔχει Κλυταιμήστρα, οἱ δὲ ἐκδύονται παραγόμενοι ἐκ τῆς συνηθείας προσέθηκαν ἀφ' ἑαυτῶν τὸ ν, ὅπως καὶ οἱ ἐκδύονται τοῦ Σοφοκλέους· περιττὸν νῦν νὰ σημειωθῇ ὅτι τὸ σημείωμα τοῦ Sylburg: «τροπῇ τοῦ ο εἰς α etc.»] Melius fortasse τροπῇ τοῦ ο εἰς αι καὶ προσθέσει τοῦ ν. Alioqui enim a μνήσασθαι facienda erit derivatio» εἶνε, τὸ δὴ λεγόμενον, συκίνη ἐπικουρία, ἀναγκαστὴν δὲ νὰ παρατηρηθῇ ὅτι ἄλλα ἀνάλογα ὀνόματα ἔχομεν τὰ Κλυτομήδης καὶ Πολυμήστωρ.

Τὸ ὄνομα εἶνε σύνθετον ἐκ τοῦ κλυτὰ καὶ μῆδεσθαι, ἡ

Κλυταιμήστρα δὲ σημαίνει τὴν «κλυτὰ μηδομένην», τὴν «Bertrada, d. h. die durch ihren Rath od. ihre Klugheit glänzende» («ἡ τεθρυλημένη ἐπὶ τῇ πονηρίᾳ»), ὡς γράφει ὁ Pape ἐν τῷ λεξικῷ οἶονεῖ προμαντευόμενος ὅτι πρὸς τὴν ἑρμηνείαν αὐτοῦ ἔμελλέ ποτε νὰ συμφωνήσῃ καὶ ἡ ἀληθὴς τοῦ ὀνόματος ἐκφορά. Ἐπέρχεται δὲ παντὶ ἡ ἀληθὴς ἐτυμολογία τοσούτῳ εὐκολώτερον καὶ ταχύτερον ὅσῳ πλεῖον ἐνθυμεῖται τὰ περὶ τῆς ἐνδόξου βασιλείσης μυθολογηθέντα ὑπὸ τῶν ποιητῶν· ὁ Ὅμηρος ἀποκαλεῖ αὐτὴν δολόμητιν ἐν Ὀδυσσ. λ 422 :

Κασσάνδρης τὴν κτεῖνε Κλυταιμήστρη δολόμητις,
ἐν δὲ στ. 439 λέγει :

σοὶ δὲ Κλυταιμήστρη δόλον ἤρτυε τηλόθ' ἐόντι
(ἀπαξάπασαι αἱ ἐκδόσεις ἔχουσι Κλυταιμνήστρη κατὰ τὴν κακὴν τῶν ἐκδοτῶν ἀνάγνωσιν ἐν τοῖς Ὀμηρικοῖς κώδιξιν)· ὁ Αἰσχύλος ἐν Ἀγαμέμν. στ. 1426 μεγαλόμητιν :

μεγαλόμητις εἶ,
περίφρονα δ' ἔλακες,

ὁ δὲ Σοφοκλῆς, ὅστις καὶ δοῖμα Κλυταιμήστραν ἐποίησε (Nauck ἀπροσπάσμ. τραγ. σελ. 161), ἐν Ἠλέκτρ. στ. 124 δολεράν :

τὸν πάλαι ἐκ δολεράς ἀθεώτατα
μητρὸς ἀλόντ' ἀπάταις Ἀγαμέμνονα.

Πρόσθετε ὅτι ὁ μὲν Ὀρέστης ἐν Αἰσχ. Χορη. στ. 989 λέγει περὶ τῆς μητρὸς αὐτοῦ ὅτι «ἐμήσατο (—μήστρα) ἐπ' ἀνδρὶ (τῷ Ἀγαμέμνονι) στύγος» ἡ δὲ Ἠλέκτρα ἐν τῇ φερωνύμῳ τοῦ Σοφοκλέους τραγωδίᾳ ἐν στ. 279 :

πατέρα τὸν ἄμὸν ἐκ δόλου κατέκτανεν.

Εὐστόχως δὲ καὶ ὁ Wecklein ἐν τῇ μνημονευθείσῃ αὐτοῦ δηλώσει ἀνευρίσκει ἐν τῷ στίχῳ 11ῳ τοῦ Αἰσχυλείου Ἀγαμέμνονος :

ὣδε γὰρ κρατεῖ
γυναικὸς ἀνδρόβουλον ἐλπίζον κέαρ

ἐτυμολογικὸν ὑπαινιγμὸν (Anspielung) εἰς τὴν Κλυταιμήστραν.

Κατ' ἐμὲ οὐδεμίᾳ ἀμφιβολίᾳ ὅτι καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων συγγραφέων τὰ παλαιὰ χειρόγραφα, ἂν προσηκόντως ἐξετασθῶσι καὶ

ἀκριβῶς ἀναγνωσθῶσι, θὰ μαρτυρήσωσιν ὅτι Κλυταιμνήστρα εἶνε ἡ πρώτη καὶ ἀληθὴς τοῦ ὀνόματος μορφή· εἶπον τὰ παλαιὰ χειρόγραφα, διότι οὐδαμῶς λανθάνει με ὅτι ἐν τοῖς νεωτέροις ἀπαντᾷ ἡ μετὰ τοῦ ν γραφή, τ. ἔ. Κλυταιμνήστρα, παραδείγματα δὲ ἀρκοῦμαι νὰ μνημονεύσω τὰ ἐξῆς ἐκ τῶν αἰώνων 16ου, 15ου καὶ 14ου. Ἐν τῷ Εὐριπιδεῖ κώδικι τῆς ἐν Ἀθήναις ἐθνικῆς βιβλιοθήκης καὶ ἐν τῷ τῆς Θεσσαλονίκης (περὶ οὗ ἱκανὰ ἔγραψα ἐν τῷ «Ἀθηναίῳ» ἐν τόμ. ι' σελ. 286—309) τοῦ 16ου αἰῶνος ἀνέγνων ἐν τῇ «ὑποθέσει» τοῦ Ὀρέστου: «Ὀρέστης τὸν φόνον τοῦ πατρὸς μεταπορευόμενος ἀνεῖλεν Αἴγισθον καὶ Κλυταιμνήστραν». — Μαρτύριον ἐκ τοῦ 15ου αἰῶνος εἶνε ὁ Αἰσχύλειος κώδιξ Farnesianus ἐν Νεαπόλει (h) περὶ οὗ γράφει ὁ Wecklein ἐν *praefat.* pag. X καὶ XV· ἐν αὐτῷ φέρεται Κλυταιμνήστρα ἐν Ἀγαμ. σχολ. εἰς στ. 489, 1347, 1471, ὧν στρεφίται ὁ L (*praef.* σελ. XIV). — Ἐκ τοῦ 14ου αἰῶνος εἶνε ὁ κώδιξ Florentinus ἐν τῇ Λαυρεντιακῇ βιβλιοθήκῃ *plut.* XXXI, 8 ἐν ᾧ ἡ μετὰ τοῦ ν γραφή κεῖται ἐν Ἀγαμ. σχολ. εἰς στ. 31 καὶ 39 (Wecklein ἐκδ. τόμ. α' σελ. 336). Ἀρχαιότερα τοῦ 14ου αἰῶνος μαρτύρια δὲν εἶνε γνωστὰ εἰς ἐμέ, ἴσως δὲ θὰ εἶνε καὶ ὁ πρῶτος αἰὼν καθ' ὃν ἤρξατο νὰ εἰσάγῃται καὶ κρατύνῃται ἡ μετὰ τοῦ ν γραφή· διδακτικὸν εἶνε τὸ ἐπόμενον παράδειγμα· ἐν τῇ «ὑποθέσει» τῶν Εὐμενίδων τοῦ Αἰσχύλου φέρονται «τὰ τοῦ δράματος πρόσωπα» ἐν οἷς καὶ «Κλυταιμνήστρας εἰδῶλον» εἰς ὃ ὁ Wecklein σημειοῦται: «κλυταιμνήστρας in κλυταιμνήστρας mutavit m¹», εἶνε δὲ m¹ ἡ Βυζαντικὴ διορθωτικὴ χεὶρ τοῦ 14ου αἰῶνος περὶ ἧς ἐν *praef.* pag. XIV.

Ἡ ἐπιμελὴς καὶ ἄλλων χειρογράφων ἔρευνα θὰ δείξῃ ἡμῖν τὸν χρόνον καθ' ὃν ἤρξατο νὰ ἀναφαίνεται ἡ Κλυταιμνήστρα καὶ θὰ δώσῃ ἴσως ἀφορμὴν καὶ εἰς ἐξακρίβωσιν τοῦ λόγου ὅστις ἀπεπλάνησε τοὺς ἀντιγραφεῖς ἀπὸ τῆς ὀρθῆς ἄνευ τοῦ ν ἐκφορᾶς τοῦ ὀνόματος. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν χρόνον δῆλον ἐκ τῶν ἄνω ὅτι ἀνάγκη νὰ εἶνε νεώτερος τοῦ 11ου καθ' ὃν ἐγράφη ὁ Λαυρεντιακὸς κώδιξ ἐν ᾧ ἀείποτε κεῖται Κλυταιμνήστρα· μετὰ αὐτοῦ καὶ τοῦ 14ου, ὅτε ἀναφαίνεται τὸ ν, μεσολαβοῦσι δύο αἰῶνες, ὁ 12ος καὶ 13ος ὧν ἀνάγκη νὰ ἔχωμεν τεκμήρια ἐκ χειρογράφων· δὲν ἰσχυρίζομαι, θέλω ὁμῶς (καὶ ἐγὼ ἀγνοῶ διὰ τίνα λόγον) νὰ πιστεύω ὅτι

καὶ κατὰ τοὺς δύο τούτους αἰῶνας τὸ ὄνομα διέσωζεν ἔτι τὴν ἀρχαίαν ὀρθὴν αὐτοῦ ἐκφορὰν καὶ ὅτι τὸ ν ἤρξαι νὰ παρεισφείρηται εἰς τὴν γυναιῖκα μόνις κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα, ὅτε ἤκμασεν ὁ Τρικλίνιος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν γραμματικοί.

Εἶνε ἡ Κλυταιμνήστρα κατὰ ταῦτα πλάσμα τῶν Βυζαντιακῶν ἀντιγραφῶν. Οἱ ἀντιγραφεῖς ἠπατήθησαν ἐκ κακῆς τινος ἀναγνώσεως ἢ κατὰ συνείδησιν ἠκολούθησαν εἰς γραμματικούς παρ-ετυμολογήσαντας τὴν λέξιν; δὲν ἰσχυρίζομαι καὶ πάλιν, πιστεύω ὅμως ὅτι συνέβη τὸ δεύτερον καὶ ὅτι γραμματικός τις ἐτυμολογήσας ἀπέβλεψεν εἰς τὸ μ.ν.ή.σ.α.σ.θ.α.ι. (μ.ν.η.σ.τ.ή.ρ. κ.τ.λ.) ἐξ οὗ καὶ παρ-ητυμολόγησεν ἴσως δὲ ἀφορμὴν ἔδωκεν αὐτῷ καὶ ἡ δισσή ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ ἐκφορὰ Πολυμνήστωρ — Πολυμνήστωρ.

Οἱ ἀναγνώσται σφόδρα θὰ ἠπόρησαν πῶς τοσοῦτοι ἐκδόται τοῦ κώδικος τοῦ Σοφοκλέους καὶ Αἰσχύλου κακῶς ἀνέγνωσαν ἐν 72 χωρίοις Κλυταιμνήστρα· μᾶλλον θὰ ἀπορήσωσι, πιστεύω, ἅμα μαθόντες ὅτι ἄλλοι φιλόλογοι εὐρόντες τὸ ὀρθὸν Κλυταιμνήστρα καὶ ὀρθῶς ἀναγνόντες αὐτὸ οὐδεμίαν ἔλαβον ἐντεῦθεν ἀφορμὴν νὰ ἐξετάσωσι τὸ πρᾶγμα ἀλλ' ἀταλαιπώρως καὶ ἀδυσανίστως προσέθηκον ἀφ' ἐχυτῶν τὸ ν ὡς κακῶς κατ' αὐτοὺς λείπον! Ἐν τῷ «συντάγματι τῶν Ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν» τοῦ Böckh (corpus inscriptionum Graecarum) ἐν ἀρ. 6195 (τόμ. γ' σελ. 879) κατεχωρίσθη ἐπι-γραφὴ («in fragmento marmoris ad Ostiam reperto, ex schedis Gerhardi») ἡδε:

- 5 — — — εἰσὶν ἃ καὶ εἰς ἔωναν ἔσ[ον-
ται — — — τοι ἐκράτησαν καὶ ἔτι ἴς
— — — [πρ]ῶτος καρποὺς πάντας
— — — ὅ]ς ἐπολέμησε καὶ Ἰνδοὺς, οὐχ
— — — — — σου μεγάλου· ὅς πολλοὺς ὤλε-
10 σεν — — — εἰς] ἄδην, οὐ Κλυταιμ[ν]ήστρας ἀσέ-
θημα πρὸς Ἀγαμέμνονα, οὐ μῆ]σος Πύρρου πρὸς Πολυξένην,
ο [ὕ] Βίτωνος καὶ Κλεόβιος] εὐσέβ[ε]ια, οὐ φίλια Θίσσης καὶ
[Πυράμου] κ. τ. λ. κ. τ. λ.

— Ὡς βλέπει ὁ ἀναγνώστης, ἐν τῷ δεκάτῳ στίχῳ συνεπληρώθη τὸ ν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἐκδότου, τοῦ λίθου ἔχοντος, ὡς μαρτυρεῖ τὸ συγκαταχωρισθὲν πανομοιότυπον, ΚΛΥΤΕΜΗΣΤΡΑΣ = Κλυται-

μήστρας! Ὁ ἐκδότης ὑπολαβὼν αὐτὸ σφάλμα συνεπλήρωσεν ἐν ταῖς ἀγκύλαις τὸ ν!

Τὴν αὐτὴν τύχην ὑπέστη τὸ ὄνομα τῆς ταλαιπώρου γυναικὸς καὶ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ὑπ' ἀρ. 7701 (τόμ. δ' σελ. 144) τῇ ἐξ ἀρχαιοτάτου ἀγγείου ἐκδοθείσῃ, σωζομένου ἐν τῷ μουσεῖῳ τοῦ Βερολίνου περὶ οὗ ὁ ἐκδότης γράφει: «Orestes gladio petens Aegisthum in throno sedentem, post Orestem accelerans Clytaemnestra post Aegisthum Electra; descripserunt Levezow Verz. d. ant. Denkmäl. cet. p. 254 n. 1007. Gerhard Berl. ant. Bildw. I p. 293 n. 1007. edidit Gerhard Etr. u. Kampan. Vasenbilder tab. XXIV.

Tit. a. Κλυταιμ(ν)ήστρα. Ὀρέστης. Αἴγισθος. Ἡλέκτρα.

Tit. b. Νικόστρατος. Is est Nicostratus qui celebratur hoc vasculo. Cf. n. 7400. 7555. 7562 ».

Τὸ ἀγγεῖον ἐξέδωκε καὶ ὁ Adolf Michaelis ἐν σελ. 148 τῆς νεωτάτης ἐκδόσεως τῆς Ἡλέκτρας Σοφοκλέους ὑπὸ Otto Jahn (1881), σημειούμενος ἐν σελ. VII τάδε: «caedes Aegisthi depicta in OLLA VOLCENTANA musei berolinensis (n.1007), quam ediderunt Gerhardus — et Overbeckius bildw. tab. 28, 10 p. 695» ἐν τῷ ἀπεικονίσματι ἀναγινώσκεται:

Δ Ϟ Τ Ξ Ε Μ Ι Δ Τ Ν Ι Χ

= Κλυταιμέστρα, οἱ δ' ἐκδύται οὐδ' ἐπὶ ἐλάχιστον ἐδίστασαν τὸ βουστροφεδὼν γεγραμμένον ὄνομα νὰ συμπληρώσωσι (!) γράψαντες Κλυταιμνήστρα!

Τοῦ πέμπτου αἰῶνος π. Χ. εἶνε καὶ ἕτερον ἀγγεῖον ὅπερ ὁ Michaelis ἐδημοσίευσεν ἐν σελ. 175· ἀπεικονίζει καὶ αὐτὸ τὸν φόνον τοῦ Αἰγίσθου ὑπὸ τοῦ Ὀρέστου· ἀλλ' ἃς παραθέσω καὶ πάλιν αὐτοῦ τοῦ ἐκδότου τὸ σημείωμα ἐν σελ. VII: «picturae OLLAE CAERETANAE Vindobonae in museo austriaco servatae quam editam mon. dell' inst. VIII pl. explicavit Benndorfius ann. 1865 p. 212—216, in parte antica Aegisthum e solis Atridarum labentem interficit Orestes effugiente Chrysothemide, ab altera parte Clytaemnestra accurrit bipenni armata, quam arcet Talthybius Orestis paedagogus (cf.

Nicol. Damasc. hist. fr. 28 τοῦτον δὲ ἐρρύσατο Ταλθύδιος ἐξαρ-
πάσας καὶ ἐκθέμενος εἰς τὴν Φωκίδα παρὰ Στρόφιον κ. τ. λ.)».
Ἐπιγραφαὶ ἀναγινώσκονται ἐν τῷ ἀπεικονίσματι αἶδε: Ὀρέστες,
Χρυσόθεμις, Αἴγισθος, Ταλθύδιος καί:

Κ Λ Υ Τ Α Ι Μ Ε Σ Τ Ρ Α

τ. ἔ. Κλυταιμῆστρα! — Περὶ τῶν Ἀττικῶν τούτων ἀγγείων
τῶν ἀρχαιοτάτων βλ. καὶ ὅσα γράφουσιν ὁ Kiessling καὶ ὁ Mi-
lamowitz von Möllendorf ἐν τῷ βιβλίῳ τῷ ἐπιγραφομένῳ «phi-
lologische Untersuchungen» ἐν τόμ. ε' κεφ. ε'. (*)

Ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ὑπ' ἀρ. 8419 τοῦ συντάγματος τῶν Ἑλληνικῶν
ἐπιγραφῶν (τόμ. δ' σελ. 232) φέρεται μὲν τὸ ὄνομα Κλυτεμνῆ-
στρα ἀλλ' ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἡ ἐπὶ ἀγγείου τοῦ μουσείου ἐν Νεα-
πόλει εἶνε ὑποβολιμαία, ὡς διὰ μακρῶν σημειοῦται ὁ ἐκδότης.

III

Κώδικες ἀρχαῖοι, ἐπιγραφαὶ παλαιόταται, μαρτυρίαι γραμματικῶν
λέγουσιν ἡμῖν ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐξέφερον τὸ ὄνομα Κλυταιμῆ-
στραν, οὐχὶ Κλυταιμνῆστραν. Πῶς ἐξέφερον αὐτὸ οἱ Λα-
τῖνοι;

Κατὰ θαυμαστὸν συγκύρημα περὶ αὐτοῦ ἔγραψεν ὁ πολὺς Ritschl
ἐν τῷ βιβλίῳ τῷ ἐπιγραφομένῳ «opuscula philologica» ἐν τόμ. II.
σελ. 497-498, ἐν ταῖς «εἰς Πλαῦτον παρεκδόσεσιν» (Plautinische
Excuse). Ὁρμώμενος ἐκ τῆς γνώμης ὅτι τοῖς Ῥωμαίοις δύσκο-
λος προσέπιπτεν ἡ προφορὰ τοῦ mn γράφει τάδε: «δυνατὸν ἦτο
καὶ σύμφωνον πρὸς τὴν ἐκτεθεῖσαν ἀναλογίαν νὰ σχηματίσωσιν Aga-
memino καὶ Clutaeminestra (ἀντὶ Clutaemnestra). Ἀλλὰ τὸ
δεύτερον ὄνομα τοῦλάχιστον φαίνεται ὅτι δὲν ἐσχημάτισαν οὕτως,
ἀλλὰ ἐπὶ τὸ ἐλευθερώτερον ἀμέσως Clutemestra ὅπως ἀπαλλα-
χθῶσι τοῦ mn, ἃν μὴ τὰ πάντα ἀπατῶσι. Τοῦτο ἀποδει-
κνύει πρῶτον ἡ διὰ παντὸς ἑλλειψις τοῦ n ἐν ταῖς ἀναγραφαῖς
τῆς τραγωδίας τοῦ Ἀττίου παρὰ Νονίῳ καὶ Σερουίῳ: clytemestra,
clytaemystra, clytemetra, tytesemestra, ἐμπεδοῖ δ' ἔτι μᾶλλον

(*) Κατ' ἀνακοίνωσιν φιλικὴν τοῦ σεβαστοῦ καθηγητοῦ Κ. Σ. Κόντου.

ἡ συστολή τῆς δευτέρας συλλαβῆς ἐν τῷ ἱάμβῳ τοῦ Λιβίου στ. 11:

Clytemestra iuxtim, tértias natae occupant

καὶ παρ' Αὔσονίῳ ἐν τοῖς «ἐπιταφίοις ἡρώων» ἐν ἀρχῇ:

Vindicem adulterii cum Clytemestra necet.

— Καὶ ἐν τοῖς πρὸς Ἑρέννιον I, 16, 26 ἔχουσι καλὰ ἀντίγραφα *Clytemestram* καὶ ἴσως καὶ ἀλλαχοῦ ἂν τις ἐπιστήσῃ τὴν προσοχήν (πρὸλ. καὶ Fleckeisen «fünfzig Artikel» σελ. 13 ἔνθα ἀποδείκνυται ἀσφαλέστατος ὁ τύπος *Clytemestra*)».

Ἐν σελ. 502 λέγεται: «ὁ Σερκύριος γράφει εἰς Αἰν. VII, 631: «Cassius Hemina tradidit Siculum quendam nomine uxoris suae *Clytemestrae* condidisse *Clytemestrum*, mox corrupto nomine *Crustumerium* dictum».

Ταῦτα ὁ πολὺς Ritschl. Ὁ δὲ ἐν Λιψία καθηγητὴς Ribbeck προστίθῃσιν ἐν σελ. 517 τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθέντων «φιλολογικῶν ἔργων» τοῦ Ritschl τὰ ἐξῆς ἀναδημοσιεύων αὐτὰ ἐκ τῶν «χρονικῶν» (*Jahrbücher f. class. Philologie*) τοῦ Fleckeisen ἐκ τόμ. 77ου σελ. 191 (1858): «ἴσως οὐδεὶς Ῥωμαῖος ἐχρήσατο τῷ η, διότι καὶ παρὰ Κικέρωνι *de off. I § 114* ἔχει ὁ κώδιξ Bamb. (τοῦ δεκάτου αἰῶνος) καὶ Würzb. *clyte-mestram* καὶ ὁ Ambrosianus καὶ ἀμφοτέρω οἱ Bernenses α καὶ β, ὁ δὲ Bern. γ *clitimestram*. Καὶ παρὰ Ἰουδυναλίου 6,656, ἔνθα ἡ δευτέρα συλλαβὴ μακρά, κεῖται *mane Clytemestram nullus non vicus habebit*. Παρὰ Προπερτίῳ V, 5, 57 τὸ *Clytaemnestrae* εἶνε σφάλμα, τοῦναντίον ἐν V, 63 τὸ *Hypermetrae* (τοῦ κώδ. Groninganus καὶ Guelferbytanus) εἶνε ὀρθὸν κ.τ.λ.».

Πόσον ὁμως ἠπατᾶτο ὁ ἄλλως μέγας Ritschl! Πᾶσαι αἱ ἐν τοῖς ἄνω ἐκτεθεῖσαι θεωρίαι ἐστηρίζοντο ἐπὶ τῆς σαθρᾶς ὑποθέσεως ὅτι οἱ Λατῖνοι παραλαβόντες τὸ ὄνομα παρὰ τῶν Ἑλλήνων παρέλιπον τὸ η, διότι δὲν ἠδύναντο νὰ προσφέρωσιν εὐκόλως τὸ mn! Ἀλλὰ τότε πῶς προέφερον τὰ *autumnus, damno, contemno* κ. ἄ.; —Ναί, δὲν παρέλιπον οἱ Ῥωμαῖοι τὸ η τῆς λέξεως, διότι οὐδέποτε καὶ εἶχεν αὐτὸ ἡ λέξις· ἀφοῦ τὸ ν ὑπὸ οὐδενὸς Ἑλλήνου συγγραφέως ἐλέχθη δῆλον ὅτι καὶ οὐδεὶς Ῥωμαῖος ἐχρήσάτο ποτε αὐτῷ. Ἀλλ' ἴσως καὶ ὁ Ritschl εἶχε προαίσθησιν τινα ὅτε ἔγραφεν

ἐκεῖνα τὰ «ἂν μὴ τὰ πάντα ἀπατῶσιν» («wenn nicht alles täuscht»), ὅπως καὶ πράγματι τὰ πάντα τοὺς πάντας ἡπάτων!

IV.

Γράφων πρὸ δύο ἐτῶν βραχέα τινὰ περὶ τοῦ ὀνόματος εἰς φίλον ἐπέβαινον λέγων: «ἐγὼ οὐ μόνον ἔπεισα ἑμαυτὸν ὅτι ἡ ἔνδοξος βασίλισσα ἦτο Κλυταιμῆστρα, ἀλλὰ πολὺ φοβοῦμαι μὴ καὶ ἡ κοινῶς λεγομένη Ὑπερμνήστρα φανῇ ποτε Ὑπερμῆστρα».

Ὁ φόβος μου δὲν ἦτο μάταιος, διότι ἐν τῷ ἀρχαίῳ σχολίῳ εἰς Αἰσχύλ. ἐπτ. ἐπὶ Θῆβ. στ. 556 (ἐκδ. Wecklein σελ. 159) ἀναγινώσκεται τὸ ἐξῆς κατὰ τὴν ἀντιβολὴν τοῦ Vitelli: «Ἀμφιάραος Ὀϊκλέους τοῦ Μελάμποδος τοῦ Ἀμυθάνου τοῦ Κρηθέως τοῦ Αἰόλου τοῦ Ἑλλήνου τοῦ Διός, μητρὸς δὲ Ὑπερμῆστρας» (οὐχὶ Ὑπερμνήστρας).

Ἐν τῷ λεξικῷ τῷ Λατινικῷ τοῦ Georges ἐν λ. ἀναγινώσκω τὰ ἐξῆς: «Hypermnestra — Prop. 4, 7, 63 (wo L. Müller ohne Noth *Hypermestre*)»· ὅτι ὁμοίως οὐχὶ «ἄνευ ἀνάγκης» (ohne Noth) ὁ Müller ἔγραψε παρὰ Προπερτίῳ *Hypermestre* μαρτυρεῖ ὅτι δύο κώδικες ἔχουσι τὴν γραφὴν ταύτην, ὡς ἀναφέρει ὁ Ribbeck ἐν τῷ παρατεθέντι σημειώματι.

V.

Ταῦτα εἶχον νὰ εἶπω περὶ τῆς ἐκφορᾶς τοῦ πολυθρυλήτου ὀνόματος παρὰ τε Ἑλλησι καὶ Λατίνοις ἀποδεικνύων ὅτι ἡ πρώτη καὶ ἀρχαία καὶ ἀληθὴς καὶ μόνη ὀρθὴ ἐκφορὰ αὐτοῦ εἶνε Κλυταιμῆστρα (Clytaemestra) καὶ ὅτι ὁ τύπος Κλυταιμνήστρα εἶνε ἴδιος τῶν μεταγενεστέρων αἰώνων 14ου, 15ου, 16ου, πλάσμα γραμματικοῦ τινος ἀγγραμμάτου ἢ νυσταλέου ἀντιγραφέως.

Παρὰ τὴν κακὴν συνήθειαν τὴν κρατοῦσαν δῆλον ἐκ τῶν ἐκτεθέντων ὅτι ἅπαξ ἅπαντες καὶ γράφοντες καὶ ὁμιλοῦντες ὀφείλομεν ἀπὸ τοῦ νῦν νὰ μεταχειρίζομεθα τὸν ἀληθῆ καὶ γνήσιον τύπον Κλυταιμῆστραν ὅστις ἀπὸ τοῦ 14ου αἰῶνος παραγκωνισθεὶς ὑπὸ τῆς κιθδήλου Κλυταιμνήστρας ἐπέπρωτο μετὰ πέντε αἰῶνας, φθίνοντος τοῦ 19ου, νὰ ἀναφανῇ πάλιν καὶ ἀναλάμψη καθαρὸς καὶ ἐλεύθερος τοῦ παρασιτήσαντος ἐκείνου ν. Εἰς τὴν γνώμην ταύτην

συμφωνοῦσί μοι καὶ πλεῖστοι λόγιοι φίλοι, ξένοι τε καὶ ὁμογενεῖς, οἷς ἀνεκοίνωσα αὐτήν, εὐτυχῶς δὲ ἤρξατο καὶ νὰ γίνηται χρήσις τοῦ ὀρθοῦ τύπου ἐν βιβλίοις ἐν τε τῇ Ἑλλάδι καὶ ἐν τῇ Εὐρώπῃ. Εἶδομεν ὅτι ὁ σοφὸς Wecklein ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Αἰσχύλου εἰσήγαγεν αὐτὸν καὶ ἀποκατέστησε πανταχοῦ τοῦ κειμένου τῶν δραμάτων καὶ τοῦ τῶν εἰς αὐτὰ σχολίων καὶ λατινιστὶ δὲ γράφων γράφει αἰείποτε *Clytaemestra*

Δὲν ἔλειψαν καὶ φίλοι λόγιοι οἵτινες σαφῶς μοι ὡμολόγησαν δισταγμοὺς περὶ τοῦ δυνατοῦ τῆς ἐκνικήσεως τοῦ ὀρθοῦ τύπου μετὰ προηγουμένην πέντε αἰώνων χρήσιν τοῦ ἐσφαλμένου καὶ νόθου. Δὲν ἄρνούμαι ὅτι ἡ ἕξις εἶνε δευτέρα φύσις ἐνίοτε· ἀδιστακτως ὁμῶς νομίζω ὅτι παρὰ τὴν κακὴν ἕξιν θὰ ἐκνικήσῃ ἡ Κ λ υ τ α ι μ ῆ σ τ ρ α ὅταν μάλιστα, ὡς ἐξ ἅπαντος θὰ συμβῇ, ἀποκατασταθῇ καὶ πάλιν εἰς πάντων τῶν συγγραφέων τὰ κείμενα. Ὁμολογῶ ὅτι μετὰ τοσαύτην γενικὴν καὶ παγκόσμιον χρήσιν τῆς Κ λ υ τ α ι μ ν ῆ σ τ ρ α ς φαίνεται παράδοξός πως καὶ προσπίπτει ξενότροπος εἰς τὰ ὦτα ἡ Κ λ υ τ α ι μ ῆ σ τ ρ α· ἃς ἐπιχειρήσῃ τις ὁμῶς καὶ δεκάκις μόνον νὰ ἀπαγγεῖλῃ τὸ ὄνομα ἄνευ τοῦ ν καὶ δεκάκις νὰ ἀναγνώσῃ αὐτὸ ἄνευ τοῦ ν καὶ τότε παραχρῆμα ἅμα μὲν θὰ προσοικειωθῇ πρὸς τὴν Κ λ υ τ α ι μ ῆ σ τ ρ α ν ἅμα δὲ θὰ ἀπαλλοτριωθῇ ἀπὸ τῆς Κ λ υ τ α ι μ ν ῆ σ τ ρ α ς ἥτις ὡς ἄλλος ψευδὴς Σμέρδης ἐνοσφίσατο τὴν βασιλείαν τῆς πρώτης.

Θὰ ἔλθῃ ποτὲ ἡμέρα, καὶ εἶνε ἐγγὺς αὕτη, καθ' ἣν πάντες θὰ ἀπορῶμεν πῶς τόσος κόσμος ἠδύνατο τόσον δεινῶς νὰ ἀπατᾶται ἐπὶ πέντε αἰῶνας νομίζων ὅτι ἡ τοῦ Ἀγαμέμνονος γυνὴ ἦτο ἡ Κ λ υ τ α ι μ ν ῆ σ τ ρ α!

Ταχέως, τάχιστα θὰ ἐκνικήσῃ κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην ἡ Κ λ υ τ α ι μ ῆ σ τ ρ α καὶ τότε θὰ προπέμψωμεν εἰς τὸν τάφον τὴν Ψευδοκλυταιμνήστραν ἐπιφωνοῦντες τό :

sic transit gloria mundi ! (pseudoclytaemnestrae).

ΥΠΟ ΠΕΤΡΟΥ Ν. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ ΠΡΟΕΞΕΔΟΘΗΣΑΝ:

Κριτικὰ καὶ ἐρμηνευτικὰ εἰς τὰ ἀποσπάσματα τῶν Ἑλλ. τραγ. ποιητῶν, ἐν Λειψία τύποις B. G. Teubner 1880.

Kritische und palaeographische Beiträge zu den alten Sophokles-Scholien, Leipzig Druck und Verlag von B. G. Teubner 1881.

Codex Laurentianus von Sophokles und eine neue Kollation im Scholientexte, Leipzig Druck und Verlag von B. G. Teubner 1883.

Beiträge zur Erklärung und Kritik des Sophokles, pars prima (διετριβὴ διδασκαλική), Jenae typis Frommanni 1883.

Ἐπίκρισις τῆς Σπυρίδωνος Π. Λάμπρου ἐκδόσεως τοῦ Μιχαήλ Ἀχορινάτου, ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῶν ἀδελφῶν Παρρῆ 1883.

ΕΚΔΙΔΟΝΤΑΙ ΜΕΤ' ΟΛΙΓΟΝ:

Τετάρτη καὶ πρῶτη φασγανίας Σοφοκλέους ἀρχαῖα.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

007000020556

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ